द्रुनख पु० द्रीर्नख इव न संज्ञात्वेऽपि णत्वम्। १कण्टके त्रिका०

द्रुपद पु० पञ्चालानामधिपे यज्ञसेनापरनामके नृपभेदे "गच्छताद्यैव पाञ्चालान् द्रुपदस्य निवेशने। स्वयंवरो महांस्तत्र भविता सुमहाधनः। एवमुक्ताः प्रयातास्ते पाण्डवा जनमेजय!। राज्ञा दक्षिणपाञ्चालान् द्रुपदेनाभिरक्षितान्" भा०आ० १८४अ० स च मरुद्गणांशाज्जातः यथाह भा०आ०६७अ० "सात्यकिः सत्यसन्धश्च योऽसौ वृष्णिकुलोद्भवः। पक्षात् स जज्ञे मरुतां देवानामरिमर्दनः। द्रुपदश्चापि राजर्षिस्तत एवाभवद्गणात्। मानुषे नृपलोकेऽस्मिन् सर्वशस्त्रभृतांवरः" स च भरद्वाजसखस्य पृषतनृपस्य पुत्रः यथोक्तं भा० आ० १२०अ० "भरद्वाजसखा चासीत् पृषतो नाम पार्थिवः। तस्यापि द्रुपदो नाम तदा समभवत् सुतः। स नित्यमाश्रमं गत्वा द्रोणेन सह पार्थिवः। चिक्रीडाध्ययनञ्चैव चकार क्षत्रियर्षभः। ततो व्यतीते पृषते स राजा द्रुपदोऽभवत्। पाञ्चालेषु महाबाहुरुत्तरेषु नरेश्वर!" तस्य द्रोणेन बालसख्येऽपि पश्चात् वैरं जातं यथोक्तं भा०आ०१३१अ० "ततो द्रुपदमासाद्य भारद्वाजः प्रतापवान्। अब्रवीत् पार्थिवं राजन्! सखायं विद्धि मामिह। इत्येवमुक्तः सख्या स प्रीतिपूर्वं जनेश्वरः। भारद्वाजेन पाञ्चाल्यो नाभ्यनन्दत वचोऽस्य तत्। सक्रोधामर्षजिह्मभ्रूः कषायोक्षतलोचनः। ऐश्वर्यमदसम्मत्तो द्रोणं राजाऽब्रवीदिदम्। द्रुपद उवाच। अकृतेयं तव प्रज्ञा ब्रह्मन्नतिसमञ्जसी। यन्मां ब्रवीषि प्रसभं सखा तेऽहमिति द्विज। न हि राज्ञामदीर्णानामेवं भूतैर्नरैः क्वचित्। सख्यं भवति मन्दात्मन्! श्रिया हीनैर्धनच्युतैः। सौहृदं मे त्वया ह्यासीत् पूर्वं सामर्थ्यबन्धनम्। न सख्यमजरं लोके हृदि तिष्ठति कस्यचित्। कालोह्येनं विहरति क्रोधो वैनं हरत्युत। मैवं जीर्णमुपास्स्वं त्वं सख्यं भवत्यकृधि। आसीत् सख्यं द्विजश्रेष्ठ! त्वया मेऽर्थनिबन्धनम्। दरिद्रो न वसुमतो नाविद्वान् विदुषः सखा। न शूरस्य सखा क्लीवः सखिपूर्वं किमिष्यते। ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं श्रुतम्। तयोर्विवाहः सख्यञ्च नतु पुष्टविपुष्टयोः। नाश्रोत्रियः श्रोत्रियस्य नारथी रथिनः सखा। नाराजा पार्थिवस्यापि सखिपूर्वं किमिष्यते। वैशम्पायन उवाच। द्रुपदेनैवमुक्तस्तु भारद्वाजः प्रतापवान्। मुहूर्तं चिन्तयित्वा तु मन्युनाऽभिपरिप्लुतः। स विनिश्चित्य मनसा पाञ्चाल्यं प्रति बुद्धिमान्। जगाम कुरुमुख्यानां नगरं नागसाह्वयम्" द्रोणश्चार्जुनादीन् शिष्यान् कृत्वा तद्द्वारा द्रुपदं पराजित्य बद्धमानाय्य राज्यार्द्धहरणपूर्वकं द्रुपदेन पुनः सख्यं यथास्थितमकरोत् यथाह भा०आ०१३९अ० "ते यज्ञसेनं द्रुपदं गृहीत्वा रथमूर्द्धनि। उपाजह्रुः संग्रामात्यं द्रोणाय भरतर्षभ!। भग्नदर्पं हृतधनं तं तथा बद्धमागतम्। स वैरं मनसा ध्यात्वा द्रोणो द्रुपदमब्रवीत्। विमुच्य तरसा राष्ट्रं पुरन्ते मृदितो मया। प्राप्य जीवं रिपुवशं सखिपूर्वं किमिष्यते। एवमुक्त्वा प्रहस्यैवं किञ्चित् स पुनरब्रवीत्। मा भैः प्राणभयाद्वीर! ऋणिनो ब्राह्मणा वयम्। आश्रमे क्रीडितं यत्तु त्वया बाल्ये मया सह। तेन संवर्द्धितः स्नेहः प्रीतिश्च क्षत्रियर्षभ!। प्रार्थयेयं त्वया सख्यं पुनरेव जनाधिप!। वरं ददामि ते राजन्! राज्यस्यार्द्धमवाप्नुहि। अराजा किल नो राज्ञः सखा भवितुमर्हति। अतः प्रयतितं राज्ये यज्ञसेन! मया तव। राजासि दक्षिणे कूले भागीरथ्याहमुत्तरे। सखायं मां विजानीहि पाञ्चाल! यदि मन्यसे। द्रुपद उवाच। अनास्थर्यमिदं ब्रह्मन्! विक्रान्तेषु महात्मसु। प्रीये त्वयाहं तत्तस्य प्रीतिमिच्छामि शाश्वतीम्। वैशम्पायन उवाच। एवमुक्तः स तं द्रोणो मोक्षयामास भारत!। सत्कृत्य चैनं प्रीतात्मा राज्यार्द्धं प्रत्यपादयत्। माकन्दीमथ गङ्गायास्तीरे जनपदायुताम्। सोऽध्यावसद्दीनमनाः काम्पिल्यञ्च पुरोत्तमम्। दक्षिणांश्चापि पाञ्चालान् यावच्चर्मण्वतीं नदीम्। द्रोणेन चैवं द्रुपदः परिभूयाथ पालितः। क्षात्रेण च बलेनास्य नापश्यत् स पराजयम्। हीनं विदित्वा चात्मानं ब्राह्मेण स बलेन तु। पुत्रजन्म परीप्सन् वै पृथिवीमन्वसञ्चरत्। अहिच्छत्रञ्च विषयं द्रोणः समभिपद्यत। एवं राजन्नहिच्छत्रा पुरी जनपदायुता। युधि निर्जित्य पार्थेन द्रोणाय प्रतिपादिता" इति०। २द्रोःकाष्ठस्य देशभेदे "आदित्यं द्रुपदेषु वत्सम्" ऋ०१।२४।१२ "द्रोः काष्ठस्य पदेषु यूपस्य प्रदेशविशेषेषु" भा०द्रुमयं काष्ठमयं पदम्। ३काष्ठपादुकायाम् "द्रुपदादिव मुमुचानः" यजु०२०।२० "द्रुस्तरुस्तन्मयं पदं पादुका तस्मात् मुमुचानः पृथग्भवन्। यथा पादुकादोषैरसम्बद्धोभवति" वेदटी० द्रुपदं तच्छब्दोऽस्यस्यामृचि अच्। ४द्रुपदशब्दयुक्तायामृचि स्त्री "गायत्र्यष्टसहस्रं तु द्रुपदां वा शतं जपेत्"